

Prilika o hudobnih viničarjih

Primerjava med Markovim evangelijem in različico, ki jo najdemo v Tomaževem evangeliju

Uvod

Izmed vseh apokrifnih spisov, ki zadnje čase vzbujajo veliko prahu, je gotovo največje pozornosti deležen Tomažev evangelij. Le-ta odraža veliko podobnosti z vsemi kanoničnimi evangeliji, še posebej pa s sinoptiki – Matejem, Markom ter Lukom. Zaradi te velike podobnosti je za strokovnjake osrednje vprašanje, ali je Tomaž kasnejši in odseva sekundarno predelavo kanoničnih evangelijev ali pa morda vsebuje izvirnejšo tradicijo, na podlagi katere so nastali evangeliji našega Svetega pisma. Odgovor na to vprašanje gotovo ni enostaven in ugotavljanje istih dejstev lahko strokovnjake vodi do popolnoma različnih zaključkov. Vendar pa naše raziskovanje ni čisto začaran krog. Četudi si ne moremo z gotovostjo odgovoriti na vprašanje o izvoru Tomaževih izrekov, pa vendarle lahko ugotovimo marsikaj drugega. Tomažev oznanilo je popolnoma drugačno od oznanila štirih evangelistov in se razvija v čisto samosvoji smeri. Tomaž se ne osredotoča na Jezusa, njegovo odrešilno delovanje, smrt in vstajenje, ampak zgolj na Jezusovo posredovanje modrosti, ki naj bi vzbudila naslovljence k iskanju in preobrazbi. Prav tako je Tomaž precej izkoreninjen iz starozavezne podlage, ki pa je prvi temelj Nove zaveze. Njegova perspektiva je tako bistveno drugačna od vizije sinoptikov in Janeza. Predelava ter vpliv nesvetopisemskih (kasnejših) miselnih tokov je popolnoma očiten. Četudi Tomaž torej vsebuje delčke najpristnejše tradicije Jezusovih izrekov, pa so ti postavljeni v kontekst speci-

fičnega Tomaževega sporočila. Razlikovati moramo torej med izvornimi izreki, ki bi brez ostalega Tomaževega konteksta prinesli samosvoje sporočilo, in izreki, ki jih najdemo v Tomaževem evangeliju, pa so že velikokrat sad redakcije in zaznamovani s perspektivo celotnega evangelija.

V našem razmišljanju se bomo ustavili pri priliki o hudobnih viničarjih, ki jo najdemo tako v vseh treh sinoptikih kot tudi pri Tomažu. Napravili bomo primerjavo med Markovo in Tomažev različico in tako prikazali njune bistvene razlike. Markova različica nam nedvoumno podaja značilno Markovo sporočilo o Jezusu, medtem ko je Tomaževa verzija veliko bolj odprta za interpretacije.

MARKO 12,1-12

Marko postavi priliko o vinogradu in viničarjih v kontekst Jezusovega razpravljanja z verskimi veljaki. Odlomek pred priliko govori o tem, kako Jezus z učenci pride v jeruzalemski tempelj, kjer k njemu pristopijo veliki duhovniki, pismouki in starešine, ki ga sprašujejo, od kod mu oblast za njegova dejanja. S tem se nanašajo na njegovo dejanje očiščenja templja, ki jih je zelo razburilo. Jezus jim s svojim odgovorom odločno zaveže usta in takoj zatem spregovori v priliki.

Začel jim je govoriti v prilikah:

1 "Neki človek je zasadil vinograd, ga obdal z ograjo, izkopal stiskalnico in sezidal stolp. Dal ga je v najem viničarjem in odpotoval. 2

Ob določenem času je poslal k viničarjem služabnika, da bi dobil od njih del sadov iz vinograda. 3 Ti pa so ga zgrabili, pretepli in odpravili praznih rok. 4 Nato je poslal k njim drugega služabnika. Ranili so ga na glavi in ga zasramovali. 5 Poslal je še enega in so ga ubili. Takó se je dogajalo še mnogim drugim: ene so pretepli, druge ubili. 6 Imel je še enega, ljubljenega sina. Nazadnje je k njim poslal njega in rekel: »Mojega sina bodo spoštovali.« 7 Tisti viničarji pa so govorili med seboj: »Ta je dedič. Dajmo, ubijmo ga in dediščina bo naša!« 8 Zgrabili so ga, ubili in vrgli iz vinograda. 9 Kaj bo torej storil gospodar vinograda? Prišel bo in viničarje pokončal, vinograd pa dal drugim.

10 Ali niste brali tega Pisma:

*Kamen, ki so ga zidarji zavrgli,
je postal vogalni kamen.*

11 Gospod je to naredil

in čudovito je v naših očeh.”

12 In poskušali so ga zgrabiti, pa so se zbili množice. Spoznali so seveda, da je to priliko rekel proti njim. Pustili so ga torej in odšli.

Kako poteka Markova zgodba?

V odlomku Mr 1,1-12 bi lahko rekli, da imamo pripoved v pripovedi. Besede pripovedovalca evangelija se pojavijo le v prvem in zadnjem stavku, vmes pa je vpet Jezusov direkten govor. Prvi stavek predstavlja kratek pripovedovalčev uvod v Jezusove besede, ki naznani, da bo Jezus govoril v prilikah. S tem želi bralca pripraviti, da se pripravi na metaforično zgodbo, ki ga bo vzpodbudila k razmišljanju.

Takoj za pripovedovalčevim uvodom se začne Jezusov direktni govor. Sedaj postane pripovedovalec Jezus, saj on začne pripovedovati zgodbo, in sicer priliko. Prilika govori o vinogradniku, ki je z vso skrbjo uredil svoj vinograd in ga dal v najem viničarjem, ki pa so grdo izkoristili njegovo zaupanje. Sama pripoved se vseskozi dramatično

zapleta do samega krutega konca. Ko namreč vinogradnik želi pobrati svoj delež, ki mu pripada, in k njim pošlje svojega služabnika, ga viničarji grobo pretepejo in pustijo praznih rok. Prav tako grdo ravnaajo z naslednjim služabnikom, ki ga ranijo na glavi in zasramujejo. Tretjega služabnika celo ubijejo. Tako grobo ravnaajo še naprej. Čeprav je rečeno, da je podobna kruta usoda doletela še mnoge služabnike, lahko sklepamo, da je doletela prav vse, ki jih je poslal gospodar. In teh je bilo veliko. Za tem gospodar vinograda pošlje svojega sina. Iz tega, da je rečeno: “Imel je še enega, ljubljenega sina. Nazadnje je k njim poslal njega”, lahko upravičeno sklepamo, da gospodarju ni ostalo nič več služabnikov, ki bi jih poslal. Toda nadaljevanje, ki pravi, da je vinogradnik rekel: “Mojega sina bodo spoštovali,” nakazuje na to, da je vinogradnik svojega sina poslal zato, ker je mislil, da bodo viničarji do njega bolj spoštljivi. S tem, da Jezus navede direkten govor gospodarja, poudari njegovo resnično mišljenje. Gospodar zaupa, da bodo viničarji do njegovega sina korektni in bodo glede na to, da je gospodarjev sin, z njim ravnali dostojno. Vendar se njegovi upi ne uresničijo. Sedaj pohlep in trdosrčnost viničarjev dosežeta vrhunec, saj govorijo med sabo: “Ta je dedič. Dajmo, ubijmo ga in dediščina bo naša!”. Sina ubijejo ter vržejo iz vinograda. Neposredno navajanje besed viničarjev se postavi v ostro nasprotje z besedami gospodarja. Namesto spoštljivo z gospodarjevim sinom ravnaajo ravno nasprotno – kruto in zaničevalno. Njihova zaničljiva drža doseže vrhunec v tem, da mrtvemu sinu ne privoščijo niti pokopa, ampak ga odvržejo iz vinograda. Vzrok za njihovo krutost pa je pohlep. Sami se želijo polastiti vinograda. Morda predvidevajo, da je gospodar umrl in je njegov sin zdaj pravi lastnik. Če se ga znebijo, se lahko sami polastijo vinograda.¹ Tukaj se Jezusova pripoved konča. Konec prilike ostaja tako odprt in dra-

matični odlomki kar sami kličejo k temu, da bi izvedeli o reakciji gospodarja, ki so ga viničarji pustili na cedilu. Jezus sam postavi to vprašanje, takoj nato pa ponudi tudi odgovor: "Kaj bo torej storil gospodar vinograda? Prišel bo in viničarje pokončal, vinograd pa dal drugim". Njegovo vprašanje, ki ga izgovori na glas, je jasno vprašanje, ki se postavlja vsakemu, ki sliši zgodbo. In Jezusov jedrnat odgovor se zdi logična posledica glede na dogajanje v zgodbi. Viničarje bo doletela kazen in bodo pokončani. Vinograd, po katerem so tako hlepeli, pa bo prešel v druge roke. Pomembno je, da Jezus sedaj ne govori več v pretekliku kot o zgodbi, ki se je zgodila, ampak začne govoriti v prihodnjem času in tako nakazuje, da se prilika nanaša na nekaj, kar se dogaja sedaj, a bo doživelo svoj epilog šele v prihodnosti. Njegove besede tako ne spadajo več v priliko, ampak pravzaprav že v interpretacijo. Odprt zaključek zgodbe dobi sedaj jasen odgovor.

V Jezusovi priliki sta jasno izpostavljeni dve popolnoma nasprotni strani. Prvo stran predstavlja gospodar, njegovi služabniki ter njegov ljubljani sin, drugo stran pa viničarji. Medtem ko igra vinogradnik ter njegovi delavci v vinogradu aktivno vlogo, pa so služabniki ter sin postavljeni v ozadje in ostajajo bolj pasivni. Skozi celotno zgodbo se kaže vinogradnikova skrb, ki je potrpežljiva in strpna, ter hudobnost viničarjev, ki vseskozi narašča. Vinogradnik je predstavljen kot skrben gospodar, ki svoj vrt natančno uredi in zavaruje. Tako lepo urejen vrt zaupa v skrb viničarjev, sam pa odpotuje. Sedaj so viničarji edini upravniki vinograda, vendar gospodarjevo zaupanje grdo izkoristijo. Ko pride čas, da bi oddali del pridelanih sadov, služabnika, ki ga je poslal gospodar, pustijo praznih rok, hkrati pa ga še pretepejo. Toda gospodar ne obupa tako hitro, k njim pošlje novega služabnika, vendar je njegova usoda še bolj kruta. Ranijo ga in zasramujejo. Tret-

jega služabnika viničarji ubijejo. Zloba viničarjev se tako ostro stopnjuje, saj z vsakim slom ravnajo huje. Gospodar na drugi strani ostaja potrpežljiv in jim vedno znova pošilja nove služabnike. Vendar njegova dobrota ni poplačana. Nazadnje se gospodar odloči za velik korak, k viničarjem bo poslal svojega sina. Čeprav ve, kako brezobzirni in kruti so skrbniki njegovega vinograda in kako so do sedaj še vedno izkoristili njegovo zaupanje, se odloči, da bo mednje poslal svojega ljubljene edinca. To po eni strani zanj pomeni veliko tveganje, po drugi strani pa kaže na njegovo dobro srce, ki še vedno verjame v to, da bodo delavci vsaj z njegovim sinom ravnali spoštljivo. Toda viničarji so popolnoma zavrženi. Ker mislijo, da se bodo lahko sami polastili vinograda, sina ubijejo. Gospodarjevo zaupanje je s tem dejanjem do popolnosti izkoriščeno, njegova dobrota zavržena.

S tem ko Jezus priliko začne z besedami "Neki človek je zasadil vinograd, ga obdal z ograjo, izkopal stiskalnice in sezidal stolp", se jasno navezuje na 5. poglavje Izaijeve knjige, kjer Izaija zapoje pesem o vinogradniku (prim. Iz 5,1-6). Prav tako se na isti odlomek navezuje Jezusovo končno vprašanje: "Kaj bo torej storil gospodar vinograda?". Predpostavljeno je, da naslovljenci poznajo Izaijevo priliko in bodo tako na podlagi le-te razumeli tudi Jezusove besede. Prav tako pa je predpostavljeno tudi, da jim je znan kontekst Jezusovega dobesednega citata Ps 118,22, ki ga Jezus navaja takoj za priliko. S tem, ko ga Jezus citira dobesedno, še bolj eksplicitno poudari povezavo s starozaveznim besedilom. S tema dvema starozaveznima aluzijama Jezus oriše jasen okvir, znotraj katerega je potrebno razumeti pripoved o viničarjih. Čeprav je Izaijeva prilika drugačna kot Jezusova, pa prav tako govori o razočaranem vinogradniku. Izaija tako pesniško opiše Boga, ki je razočaran nad svojim ljudstvom, ki ga je pustilo na cedilu. Ljudstvo opiše kot vinograd,

ki ni dal vrednega sadu. S tem da se Jezus posluži prerokovega besedišča, da iztočnico za razumevanje prilike na ravni odnosa med Bogom in ljudmi. Že samo iz tega vidika v priliki izstopa Božja neizmerna potrpežljivost in dobrota z ljudmi, ki pa se, ko se ljudje izkažejo kot dokončno trdosrčni, sprevrže v Božjo kazen.

V okviru tega razumevanja prilike, ki sloni na Izaijevem pesniškem besedišču, in glede na sam kontekst prilike so alegorični elementi precej očitni. Vinogradnik predstavlja Boga, hudobni viničarji so verske avtoritete, zavrženi sin pa je Jezus. Glede na to interpretacijo so služabniki, ki jih pošilja vinogradnik, čisto jasen namig na služabnike, ki jih je v zgodovini Izraela pošiljal Bog – na preroke, vinograd pa je ljudstvo Izrael, ki ga imajo v oblasti religiozni veljaki.

Precej drugačen fokus in bolj dodelano interpretacijo pa Jezusova prilika dobi v okviru citiranega Ps 118,2, ki ga Jezus poda takoj za priliko. Odlomek v psalmu se nanaša na enega izmed kamnov pri gradnji Salomonovega templja, ki se je zdel neprimeren za gradnjo, a se je izkazal za nepogrešljivega in bistvenega.² Zavrženi kamen je očitna vzporednica z zavrženim sinom prilike. Prilika, ki je sicer dosegla svoj vrh v umoru ljubljene sina, a se je v bistvu osredotočala na odnos med vinogradnikom in viničarji, dobi z Jezusovim dodatnim citatom nov poudarek. Fokus se v priliki prestavi na zavrženega sina. S citatom, ki ga Jezus naslavlja na svoje nasprotnike, želi tako povsem nedvoumno poudariti, da je kamen, ki ga oni zavračajo – in hkrati ljubljene sin –, on sam, s tem pa so hudobni viničarji ravno ti, ki sedaj z njim razpravljajo – religiozni voditelji. Še več, s citatom tudi pove, da ga bo kljub zavrženju Bog slavnostno povišal. Poraz, ki ga Jezus doživlja med ljudmi, bo Bog preobrnil v zmago. Jezusov citat je tako posredna anticipacija dogajanja v evangeliju. Jezus tukaj implicitno

nakazuje dogodke, ki jih eksplicitno izraža v svojih napovedih o smrti in vstajenju.

Jezusovemu svetopisemskemu citatu sledijo zaključne besede, ki zaokrožijo odlomek. To so končne besede pripovedovalca, ki opišejo reakcijo poslušajočih. Pripovedovalec najprej pravi, da Jezusa poskušajo zgrabiti, vendar se bojijo množice. S tem se še vedno nanaša na velike duhovnike, pismouke in starešine, ki so se pojavili v pripovedi, ko je Jezus z učenci vstopil v jeruzalemski tempelj (prim. Mr 12,27). Takoj za tem stavkom pa pripovedovalec želi razložiti njihovo namero. Pravi, da so spoznali, da je Jezusova prilika govorila proti njim. To je bil torej vzrok za njihovo zlobno namero, ki pa je, ker se bojijo množice, ne uresniči. Jezusa pustijo in odidejo. S to opazko se zaključi odlomek in hkrati tudi pripovedna enota, ki je govorila o Jezusovem razpravljanju z verskimi avtoritetami v templju. Člani sinedrija so označeni torej izredno negativno in predstavljajo očitnega Jezusovega nasprotnika. Pripovedovalec jih povsem jasno postavi v diametralno nasprotje z njim. S tem, da zapiše, da so spoznali, da je Jezus priliko namenil proti njim, še potrdi razlago prilike, ki jo je podal Jezus sam. On je očitno povedal to priliko z namenom, da bi jo njegovi nasprotniki razumeli – in res so jo. Omembe vredna je tudi ironija njihove namere – Jezusa želijo zgrabiti zato, ker so spoznali, da so sami hudobni viničarji. S svojo namero, ki izvira iz ogorčenja nad slišano besedo, ki jih okarakterizira kot hudobne, sami sebe le še bolj ize-nāčijo s to označbo.

Interpretacija prilike ter zgodovinsko-socialni vidik

Če pogledamo na priliko kot na realističen opis nekega dejansko možnega stanja, v njej lahko prepoznamo opis značilnih razmer Jezusovega časa. V tistem času je bil cel del zgornje Jordanske doline in velik del galilej-

skih višavij v rokah tujih gospodarjev. Praksa, da je gospodar dal svoje zemljišče, kjer je imel vinograd, v najem delavcem, je bila tako nekaj običajnega. Najemniki so obdelovali vinograd in skrbeli zanj v času gospodarjeve odsotnosti. Pogodba med njimi in lastnikom vinograda je določala, da so plačevali najemnino v obliki deleža pridelanega sadu. Trenja in konflikti med premožnim najemodajalcem in revnimi najemniki niso bila nič neobičajnega. Delavci so si seveda želeli lastnega imetja in zemlje, ki bi bila v njihovi posesti.³ Ob določenih okoliščinah, ko je zemlja ostala brez lastnika, se je smatrala za nikogaršnjo last, zato jo je po zakonu lahko dobil, kdor jo je zahteval prvi.

Marko želi očitno pokazati, da je Jezus priliko jasno naperil proti verskim avtoritetam, s katerimi vseskozi prihaja v konflikt. Na to nakazuje že sam kontekst prilike, ki je postavljena v napet trenutek, ko se verski voditelji "spravijo" nad Jezusa. Poleg tega pa je še bolj očiten znak za tako interpretacijo Jezusov izrek ob koncu prilike, ki napoveduje, da se bo njegovo zavrženje preobrnilo v povišanje.

S priliko, ki se nedvoumno navezuje na Izaijevo pesem o razočaranem vinogradniku, želi Jezus nakazati, da so verski voditelji tisti, ki so si, brez obzira na Boga, prisvojili pravico, da po svojih željah vodijo ljudstvo. Z vsemi Božjimi služabniki, preroki, ki so želeli uveljaviti resnično Božjo voljo, so ravnali kruto in jih niso poslušali. Prav tako sedaj ravna z Jezusom, ki pa predstavlja več kot zgolj Božjega služabnika. Še več, prilika nakazuje tudi Jezusov okruten konec. Vendar pa samovolja in častihlepje verskih avtoritet ne bosta ušla Božji kazni.

S citatom o zavrženem kamnu, ki ga poveže s povedano priliko, se Jezus na nek način prav tako dotakne svojega konflikta s svojimi sogovorniki v templju. Vendar pa sedaj ni govora predvsem o njihovem odnosu do

Boga, ampak se izrazi samo njihov odnos do Jezusa, najbolj pa prihaja v ospredje Jezusova usoda. Kljub temu da ga verski voditelji zavračajo in ga bodo popolnoma zavrgli, bo po Božji volji povišan in obdan z veliko slavo. Jezus je že trikrat eksplicitno napovedal svojo usodo (prim. Mr 8,31; 9,31; 10,33), sedaj pa jo omenja na metaforičen način v konkretni situaciji konfrontacije s svojimi nasprotniki.

TOMAŽ 65

Rekel je:

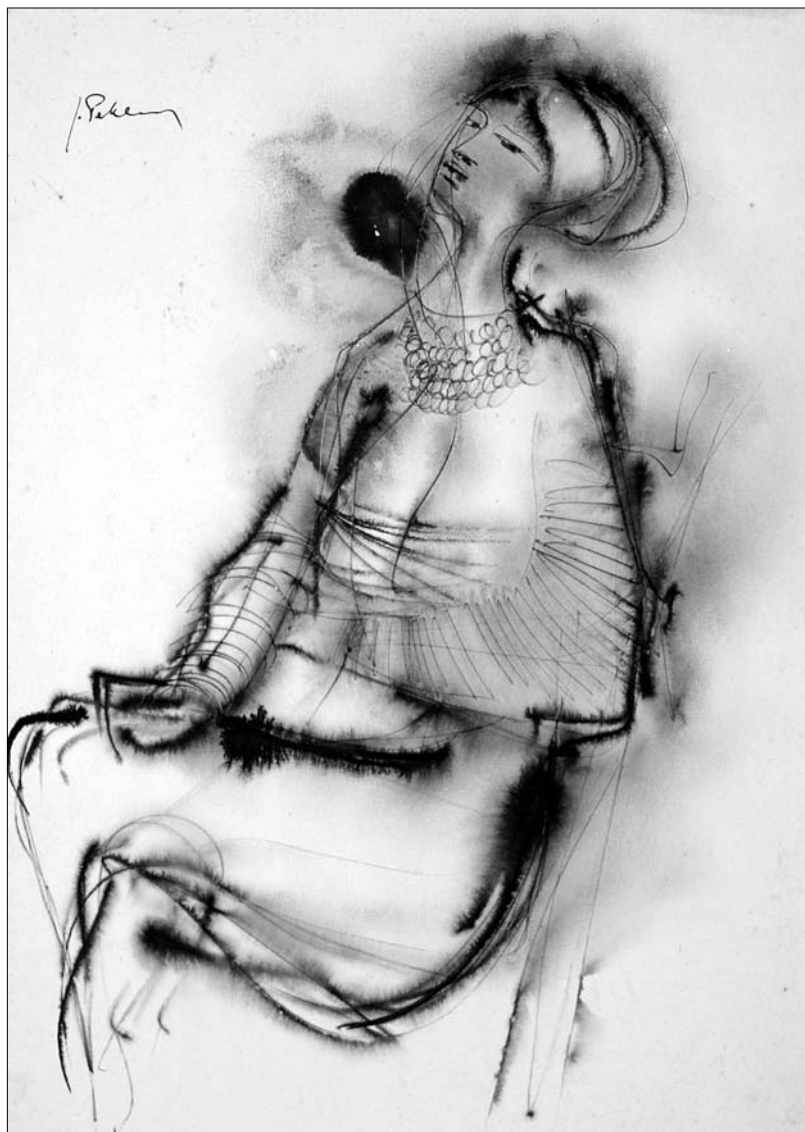
"Nekdo je imel vinograd in ga dal v najem kmetom, da ga bodo obdelovali in mu zanj plačevali v pridelku. Poslal je svojega slugo h kmetom, da bi pobral dajatev. Kmetje pa so zgrabili slugo, ga pretepli in ga skoraj ubili. Sluga se je vrnil h gospodarju in mu povedal, kaj se mu je zgodilo. Gospodar je pomislil: 'Morda ga niso prepoznali'. Poslal je drugega slugo in kmetje so pretepli tudi tega. Nato je gospodar poslal svojega sina rekoč: 'Mojega sina bodo morda bolj spoštovali'. Kmetje pa so ga, vedoč, da bo on podedoval vinograd, zgrabili in ubili. Naj prisluhne, kdor sliši.

Kako poteka Tomaževa zgodba?

Tomaževa prilika se začne brez posebnih uvodnih besed, kot vsi ostali izreki v Tomažu: Jezus izreče besede. Začetek prilike zelo kratko predstavi "sceno" dogajanja. Nekdo da svoj vinograd v najem kmetom, v zameno za del pridelkov. Takoj ko so osnovne informacije podane, pa se začne glavno dogajanje v zgodbi. Gospodar želi pobrati del pridelkov, kakor je bilo dogovorjeno, in h kmetom pošlje svojega slugo. Vendar pa kmetje slugo ne sprejmejo lepo, ampak ga grobo pretepejo in skoraj ubijejo. Sluga o dogajanju poroča gospodarju, ki se nad dogodkom zamisli in pride do zaključka, da kmetje slugo morda niso prepoznali. Ta misel odraža dejstvo, da gospodar išče vzrok za nasilno delovanje svojih najemnikov in je nad takim ravnanjem

presenečen. Ni mu jasno, zakaj bi z njegovim slugo grdo ravnali, zato sklepa, da ga niso prepoznali. S to predpostavko pošlje h kmetom drugega slugo, toda s tem kmetje ravna enako – pretepejo ga. Sedaj ni več opisano, da sluga gospodarju poroča o dogodku – to se zdi samoumevno. Po drugem incidentu se gospodar odloči in pošlje svojega sina.

Ob tem si misli: "Mojega sina bodo morda bolj spoštovali". Gospodar je sedaj predvidel, da kmetje ne ravna tako kruto zato, ker služabnikov ne bi prepoznali. Uvidi, da le-ti prav dobro vedo, kdo so sli, ki so prišli pobirat pridelek, vendar se kljub temu svoji dolžnosti upirajo in jih grobo zavrnejo. Vendar pa tudi gospodarjev sin ne doseže ničesar.

Še huje, kmetje ga ne le pretepejo, ampak celo ubijejo. Tako ravnaajo zato, ker vedo, da je on dedič. Njihovo ravnanje se postavi v ostro nasprotje s pričakovanjem gospodarja. Ne le da s sinom ravnaajo nespoštljivo, ampak gre njihova grobost tako daleč, da mu vzamejo življenje. To, kar so "skoraj" storili prvemu slugi, sedaj storijo sinu. Končno pa se izkaže tudi vzrok za njihovo ravnanje in njihovi nameni so popolnoma razkrinkani. Kruto ravnanje najemnikov je gnano od njihove pohlepnosti po vinogradu. Ker vedo, da bo sin podedoval vinograd, ga ubijejo z namenom, da bi se sami polastili zemlje. S tem dogodkom se prilika konča in pušča odprt konec. Gospodarjevo nadaljnje ravnanje ni več omenjeno. Bralca zgodba tako pusti v napetosti, saj njen okrutni konec kar sam zahteva odgovor na vprašanje, kaj je storil vinogradnik. Tako kot mnoge Jezusove besede, se tudi te v Tomažu končajo s pozivom: "Naj prisluhne, kdor sliši". To je spodbuda k poslušanju, ki vključuje tudi razmišljanje in razumevanje. Komur je dano, bo pravilno razumel Jezusove besede.

Tomaževa zgodba predstavi glavne akterje na precej nepristranski način, brez poudarjenih kvalitiet in slabosti akterjev. Njihovi značaji prihajajo do izraza preko njihovih dejanj in včasih preko njihovih misli, ki jih pripovedovalec navede posredno ("vedoč, da bo on podedoval vinograd") ali neposredno ("morda ga niso prepoznali"). Jasno je, da negativno stran predstavljajo najemniki vinograda, ki očitno ravnaajo kruto. Skozi svoja dejanja se kažejo kot nespoštljivi in na koncu kot željni zemlje, zaradi česar so pripravljeni celo ubijati. Nasprotno stran pa predstavlja gospodar, skupaj s služabniki in svojim sinom, ki pa imajo v zgodbi precej pasivno vlogo. Gospodar se v zgodbi pokaže kot razumen in strpen, vendar njegova karakterizacija ni popolna, saj manjka opis njegovega končnega ravnanja. Ko pride do prvega in-

cidenta s služabnikom, gospodar premisli o situaciji in poizkuša priti do razumskega zaključka. Svojih delavcev v vinogradu ne obsoadi na vrat na nos, ampak jim da ponovno možnost. Ko se incident ponovi, se izkaže, da kljub temu, da mu je situacija jasna, ne kaznuje svojih najemnikov, ampak se odloči, da jim pošlje svojega sina. Sinu pa se zgodi najhujše – ubijejo ga. Kaj bo storil gospodar sedaj? Pripovedovalec ne da niti najmanjšega namiga. Gospodarja je do sedaj prikazal v precej dobri luči, sedaj pa umolkne pri samem vrhuncu zgodbe, kjer se gospodar sooči s popolno zavrtnitvijo. Kako ravna potrpežljivi gospodar, ko dogodki dosežejo skrajno mejo? Pripoved ostaja nedokončana. Morda zato, ker se odgovor zdi samoumeven.

Interpretacija

Tomaževa prilika je precej težko obrazložiti. Glede na strukturo in tok pripovedi se zdi, da poziva naslovljenca, naj si odgovori na vprašanje, kako bo s svojimi najemniki razumni gospodar ravnal po tem, ko so ga le-ti izdali in mu ubili celo sina. Kaj bo storil sedaj? Ali še verjetneje: kako jih bo kaznoval? Gospodar je bil do sedaj s svojimi delavci blag in potrpežljiv, sedaj pa so le-ti prestopili še zadnjo mejo. Zdaj bo moral ukrepati in se povzpetniških najemnikov najverjetneje znebiti. Vendar pa kljub vsemu ostaja nejasno, kakšen je glavni cilj pripovedi. Ali želi nakazati, da se bo povzpetnost in krutost maščevala? Morda pa želi pokazati na določene razmere, kjer vladajo napetosti in krut boj za zemljo, in želi postaviti ljudi pred vprašanje, kam tako stanje vodi. Navsezadnje pa nekateri menijo, da želi zgodba pokazati ravno nasprotno – da želi prikazati najemnike kot pogumne in neustrašne borce za nekaj, kar menijo, da jim pripada.⁴

Kot je za Tomaža značilno, nam odgovorov ne "prinaša na pladnju", ampak ostaja skrivnost. Zadnji stavek "Naj prisluhne,

kdor sliši” namiguje na to, da lahko do pravih zaključkov pride tisti, ki ima pravo razumevanje. Morda bi v tem lahko opazili tudi možen vpliv gnostične miselnosti. Vsekakor bi iz tega vidika lažje razložili skup opis celotne zgodbe, katere interpretacija ostaja koncu koncev vprašljiva. Kdor je izbran in deležen pravega razsvetljenja, bo zgodbi prišel do dna.

Primerjava Marka in Tomaža

Tomaževa prilika se precej razlikuje od tiste, ki je najdemo v Marku. Medtem ko je Markova verzija očitna alegorija, v kateri imajo glavni elementi globlji pomen, pa je Tomaževa različica preprosta zgodba v obliki prilike. Njegova zgodba daje vtis popolnoma realnega dogodka, ki je povedan precej na splošno, brez veliko podrobnosti in opisov. Tomaž se nikjer v zgodbi ne navezuje na Izaijevo pesem. Vinogradnik tako na začetku ni predstavljen kot skrbni gospodar svoje lastnine (kot v Iz in Mr), ampak je označen zgolj kot lastnik vinograda. Tomaž si torej pri začetnem opisu ne prizadeva, da bi gospodarja označil, ampak do njega zavzame povsem nevtrarno stališče. Zanimivo je, da ne omenja niti dejstva, da gospodar odpotuje. (Čeprav je Tomaževa prilika na splošno bolj skladna z realnostjo kakor Markova, pa je v tem detajlu Marko verjetno bližje realističnim dogodkom. Glede na nadaljnje dogajanje v zgodbi se zdi, da je ravnanje viničarjev razumljivo zgolj, če je lastnik vinograda odsoten.) Za razliko od Marka, ki pravi, da je vinogradnik poslal služabnika, nato še enega in nato še mnogo drugih, šele nato pa sina, pa Tomaž pravi, da je vinogradnik poslal zgolj dva služabnika, enega za drugim in že takoj nato sina. S tem Tomaž dobi tri vzporedne elemente, kar je značilno za prilike. Marko pa ima na drugi strani drugačen namen: poudariti želi gospodarjevo potrpežljivost ter dobroto in glede na alegorično razlago, ki služabnike interpretira kot preroke,

tudi dejstvo, da jih je bilo veliko. Pri Tomažu najemniki ne ubijejo nobenega služabnika, kakor pri Marku, ampak se umor zgodi šele na koncu, ko ubijejo sina. Tako je njihova krutost bolj omiljena, po drugi strani pa se zdi to na nek način bolj skladno z realnostjo. Potem ko se prvi služabnik vrne praznik rok, Tomaž doda gospodarjevo razmišljanje o vzroku za kruto ravnanje kmetov, ki ga pri Marku ne najdemo. Gospodar razmišlja, da služabnika morda niso prepoznali. To mu da povod, da poizkusi ponovno. Ko se zgodba drugič ponovi, se gospodar tako prepriča, da njegova domneva ni bila pravilna in zato ne pošlje nobenega služabnika več. Marko ne omenja tega, da bi gospodar razmišljal o vzroku za ravnanje viničarjev. Ker sam omenja, da je gospodar poslal mnogo služabnikov, je jasno, da ga želi prikazati kot izjemno potrpežljivega in vztrajnega. Čeprav vidi, da so viničarji vedno znova neposlušni in kruti, ima še vedno upanje, da bo morda drugič drugače. Tomažev primarni namen pa očitno ni, da bi vinogradnika označil s tako poudarjeno kvaliteto. Sicer je očitno, da je gospodar potrpežljiv, saj ne obupa ob prvi priliki, toda to pride veliko manj do izraza kot pri Marku. Prav tako pride pri Marku posebej do izraza gospodarjev odnos do sina, saj poudari, da je bil to njegov edini sin, ljubljene sin. Tomaž ne omenja nič od tega: ne pravi, da vinogradnik ne bi imel nobenega sina več, niti ga ne označi kot ljubljenega. Zopet ostaja precej nevtralen. Tomažev opis ravnanja najemnikov, ki zaključuje zgodbo, je, tako kot začetni opis nasproti Markovi različici, zelo kratek in jedrnat. Tomaž njihovih misli ne navaja v direktnem govoru (kot Marko) in niti ne pove eksplicitno, da viničarji pričakujejo, da bodo dobili vinograd. To je implicirano v kratkem dodatku “vedoč, da bo on podedoval vinograd”. Marko je tukaj veliko bolj podroben in neposreden in tako močneje poudari krutost viničarjev. Tomaž tudi

ne omenja dejstva, da so viničarji sina vrgli iz vinograda, kar je pri Marku znak totalnega nespoštovanja, saj umorjeni sin ne dobi niti spoštljivega pogreba, ampak je njegovo telo zgolj sramotno odvrženo. Z umorom sina se Tomaževa prilika konča. Tomaž ne navaja retoričnega vprašanja o tem, kaj bo storil gospodar vinograda, kar se pri Marku pojavi kot zaključni odmev Izaijeve pesmi, prav tako pa ne navaja Jezusovega odgovora na to vprašanje. Tomaž se niti malo ne dotakne gospodarjevega končnega dejanja, čeprav celoten potek zgodbe vodi k vprašanju o reakciji gospodarja. A to vprašanje ostaja odprto.

Ali je Tomaž osnovna različica, na kateri gradi Marko?

Glede na celoten odlomek Mr 12,1-12 je prilika o hudobnih viničarjih mišljena kot alegorija. Evangelistov očitni namen je, da bi vsaj glavne elemente v priliki razumeli alegorično. V narativni analizi smo poudarili, da vinogradnik predstavlja Boga, viničarji so verski voditelji, zavrženi sin Jezus, vinograd pa je ljudstvo Izrael. Glede na to logiko služabniki po vsej verjetnosti predstavljajo preroke. Celotna alegorična interpretacija najbolj prihaja do izraza prav zaradi konteksta, kamor je postavljena prilika in zaradi Jezusovih zaključnih svetopisemskih besed o zavrženem kamnu. Očitna je torej evangelistova težnja, da bi priliko predstavil kot alegorijo. Vprašanje pa je, koliko je evangelist sam dodal izvirni priliki in če je bila prilika alegorična tudi v sami osnovi.

Na prvi pogled je najbolj očitni evangelistov dodatek, ki gotovo ni spadal k osnovni priliki, citat iz Ps 118, ki nosi kristološki pečat. Medtem ko se sama prilika osredotoča na vinogradnika in viničarje, pa se citat nanaša na zavrženega sina. Poleg tega, da citat usmeri pogled zgolj na vrhunec prilike, pa hkrati napoveduje tudi nadaljevanje dogajanja v povezavi s sinom, ki v priliki ni opisano. Če-

prav Jezus v kontekstu prilike sicer napove, kaj bo storil gospodar vinograda z viničarji, pa zavrženega sina niti ne omeni. Sam citat je torej najverjetneje kasnejši dodatek, saj ne spada v splošno ozračje prilike, ampak uvaja kristološki poudarek, ki je v sami priliki zgolj impliciten. Zavrženi sin bo kljub zavrženju povišan!

Poleg tega očitnega dodatka je ostalo evangelistovo redakcijo težko določiti. Sama prilika 12,1b-9, čeprav brez dodane razlage, še vedno precej spominja na alegorijo. Ali je tudi to zgolj delo evangelista? Dejstvo je, da prilika nosi alegoričen pečat v prvi vrsti ravno zaradi svoje navezave na Izaijevo pesem, ki metaforično opiše Boga kot vinogradnika in Izraela kot vinograd. Čeprav je v Jezusovi priliki situacija precej drugačna, in v ospredju ni odnos med vinogradnikom in njegovim vinogradom, pač pa odnos med gospodarjem in najemniki, pa aluzija na Izaija gotovo daje izhodišče za razumevanje prilike, in interpretiranje glavnih elementov v zgodbi kot alegoričnih se zdi samoumevno. Drugače pa je pomembna razlika med Izaijevo pesmijo in Jezusovo priliko ta, da je Izaijeva pesem na koncu jasno razložena in nedvoumno pojasni, kaj pomeni vsak element v pripovedi, Jezusova prilika pa ostaja odprta in brez jasne interpretacije. Bralci so pozvani, da sami pridejo do razlage.

Vprašanje, ki se postavlja, je torej, ali je evangelist sam preoblikoval izvirno priliko tako, da je potegnil vzporednice z Izaijem. Zanimivo je, da je vzporednica z Izaijem prisotna poleg v Markovi tudi v Matejevi različici prilike, medtem ko je v Lukovi ni. Veliko strokovnjakov meni, da osnovna prilika ni bila mišljena kot alegorija, čeprav bi po mnenju nekaterih nekaj elementov kljub temu lahko interpretirali simbolično. Prvotna oblika prilike naj bi bila podobna priliki, ki jo najdemo v Tomaževem evangeliju.⁵ Strokovnjaki, ki zagovarjajo mnenje, navajajo raz-

lična dejstva, ki naj bi podpirala to teorijo. Največji dokaz naj bi bil prav ta, da prilika v Tomažu ni alegorija in je tako prvotnejša oblika, saj je bilo za prilike značilno, da so se šele kasneje razvile v alegorije in ne obratno. Nadalje najdemo v Tomažu prisotnost treh elementov, kar naj bi bila značilnost osnovnih oblik Jezusovih prilik. Tomaž trikrat omenja, da je gospodar k viničarjem nekoč poslal: slugo, drugega slugo in sina. Marko pa za razliko od tega omenja več poslanih služabnikov (prim. Mr 12,2-5). Tomaževa prilika je poleg tega na splošno bolj preprosta, brez podrobnejših elementov in brez navezave na Izaija. Drugače misleči eksegeti pa so poizkušali dokazati, da je Tomaž odvisen od sinoptikov in ima tako drugotnejšo obliko prilike.⁶ Njegova prilika kaže precej podobnosti z Lukom, in izrek o zavrženem kamnu, ki sledi priliki (Tom 66), se sklada s sinoptiki, ki prav tako postavljajo ta citat neposredno za priliko o hudobnih viničarjih. Redukcionistično obliko prilike bi lahko razložili z vplivom gnosticizma, pod katerim naj bi Tomaž opustil določene elemente in priliko dealegoriziral.

Sama bi k zgoraj naštetim ugotovitvam rada dodala še nekaj opazk. Splošno sprejeto mnenje je, da Matejeva in Lukova različica prilike slonita na Marku, ki predstavlja za njiju osnovo. Vendar pa pri Luku opazimo, da ni ohranil očitne navezave na Izaijo. Dejstvo, da aluzija na Izaijo manjka pri Tomažu, tako ne more biti resen argument za njegovo neodvisnost od sinoptične tradicije. Omembe vredna je tudi postavitev izreka o zavrženem kamnu, ki ga vsi trije evangelisti postavljajo za priliko o viničarjih. Tja ga postavlja tudi Tomaž, četudi njegova zgodba o viničarjih ostaja čista prilika brez alegoričnih elementov. Če sprejmemo, da Tomaž predstavlja neodvisno prvotnejšo tradicijo, mora veljati, da ta izrek ni dodatek evangelistov. Vendar pa smo zgoraj rekli, da je na

prvi pogled skoraj očitno, da je citat delo evangelista, saj nosi kristološki pečat in preusmeri pogled na zavrženega sina v priliki. Čeprav se citat ne sklada čisto s sporočilom prilike, pa se dobro ujema s podobo ubitega sina, ki ga viničarji vržejo iz vinograda. Povezava med priliko in citatom je tako lahko hitro očitna. Težko je verjetno, da je citat poleg prilike obstajal že prej, a se ni nanašal nanjo, ker prilika ni bila mišljena kot alegorija. Tako bi morali sprejeti, da so evangelisti (Marko) v izvirnem materialu dobili skupaj postavljeno priliko o viničarjih ter citat iz Ps 118, kar se je po naključju popolnoma skladalo z njihovim teološkim namenom.

Vsa različna mnenja o izvirnosti Tomaževe različice prilike ostajajo na koncu koncev zgolj bolj ali manj verjetne teorije, saj nimamo referenčnega materiala za primerjavo. Tu gre navsezadnje tudi na splošno za razumevanje Tomaža, o katerem se mnenja strokovnjakov delijo na dva nasprotujoča si tabora: na tiste, ki ga smatrajo kot zgodnjo različico, neodvisno od sinoptikov ter Janeza, in na tiste, ki v njem ugotavljajo odvisnost od kanoničnih evangelijev. V vsakem primeru, če zagovarjamo eno ali drugo stran, pa vseeno obstaja možnost, da je Tom 65 odsev izvirnejše oblike prilike.

ZAKLJUČEK

Kaj lahko rečemo ob koncu našega razmišljanja? Jezusova prilika je, tako v Tomažu, še bolj pa v Marku, zelo kompleksna. Čeprav v sklopu Markovega evangelija deluje precej razumljivo, ostaja odprto vprašanje o tem, kakšen pomen je imela, ko jo je povedal (historični) Jezus, če jo sploh je. Ali je bila podobna zgodbi, ki jo najdemo v Tomažu? Ali pa je bila že v osnovi zasnovana tako, da so morali naslovljenci v njej na podlagi Izaija iskati globlji pomen? Temu morda ne bomo nikoli prišli do dna. Kot smo pokazali, se glede Tomaževe izvirnosti krešajo mnenja in ni

splošnega konsenza. Da bi lahko prišli do nekega zaključka, moramo torej pogledati širše. Kot je bilo rečeno že v uvodu, je Tomažev evangelij v sporočilu čisto samosvoj in popolnoma oddaljen od kanoničnih evangelijev. Četudi morda vsebuje zgodnjo tradicijo, pa jo ohranja zato, ker se taka lahko sklada z njegovim namenom. Zanj so značilna neodgovorjena vprašanja in odprti konci, kar je očitno tudi v njegovi priliki o viničarjih. Nejasna prilika se dobro vklaplja v njegovo zbirko, ki nenehno spodbuja naslovljence k iskanju. Spodbuda k iskanju sicer ni tuja evangeljskemu sporočilu, vendar pa moramo imeti v mislih, da je Tomaževo razumevanje iskanja nekaj popolnoma drugega. Zanj iskanje vodi k samoiniciativni preobrazbi. Tomaževa prilika o hudobnih viničarjih, ki je sama na sebi precej nevtralna in odprta, postane v okviru njegovih smernic lahko posebnega pomena.

Morda je prilika v izvirniku res krožila v taki obliki, kot jo ohranja Tomaž, vendar pa to ne pomeni, da je on edini, ki je zvest tradiciji, in so sinoptiki tisti, ki so potvorili osnovno zgodbo. Kot smo rekli, moramo pogledati iz perspektive celotnih evangelijev. Če priliko vzamemo v okviru vsakega evangelija posebej, ugotovimo, da se vsaka različica sklada s sporočilom celotnega evangelija in jo je tako vsak od avtorjev predelal (ohranil)

v skladu s svojim namenom. To je najbolj trdno in gotovo dejstvo in izhodiščna točka za verjetnejše izpeljave. Iz te perspektive vprašanje, katera oblika prilike je bila prvotnejša, niti ni več tako pomembno, ampak je pomembnejše to, kdo se je v interpretaciji bolj približal Jezusovemu namenu. Ker Tomaž praktično ne prinaša nobene konkretne interpretacije in je precej očitno oddaljen od sveta starozavezne podobe Boga in človeka ter prav tako od novozaveznega razglasa, lahko sklepamo, da je interpretacija Marka in ostalih sinoptikov precej blizu izvirnemu sporočilu, ki ga je prilika želela podati.

1. William L Lane, *The Gospel According to Mark*, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, 1974, 418-19.
2. Prim. Joseph A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, New York, Doubleday & Company, 1985, 1282.
3. Prim. William L Lane, *n. d.*, 416; Joseph A. Fitzmyer, *n. d.*, 1279.
4. <http://www.gospelthomas.com/gospelthomas65.html>.
5. Prim. W. D. Davies, Dale C. Allison, *The Gospel According to Saint Matthew (Volume III)*, Edinburgh, T & T Clark, 1997, 187; William L Lane, *n. d.*, 416; Joseph A. Fitzmyer, *n. d.*, 1279-1281.
6. Prim. William L Lane, *n. d.*, 416; W. D. Davies, Dale C. Allison, *n. d.*, 187.